

цю організацію в Україні.

Співпраця УНКМО з органами вищої державної влади України в питаннях формування та реалізації державної молодіжної політики відбувалася через безпосередні зустрічі представників цього органу з керівництвом країни. У травні 1997 р. УНКМО брав активну участь у підготовці та проведенні Конгресу молоді під девізом "Молодь України за соціальний прогрес і злагоду в суспільстві", в роботі якого взяли участь 113 осіб, що представляли найбільш впливові та чисельні Всеукраїнські, а 126 осіб регіональні та місцеві громадські молодіжні та дитячі об'єднання.⁸

Реалізація державної молодіжної політики в Україні в 90-х роках через діяльність органів управління хоча і мала певні позитивні тенденції, в значній мірі не могла задовільнити більшість. Відсутність відповідного досвіду роботи з молоддю в нових умовах, недостатнє фінансування цього напрямку роботи державою зумовило значне погіршення ситуації в молодіжному середовищі. Показники аномалій в духовній сфері, культурі молоді за останні роки різко погіршилися. Росте безробіття серед молоді. Вона стає все більше соціально незахищеною.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Поточний архів Міністерства України у справах сім'ї та молоді. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1997 року). Щорічна доповідь Президенту України. - С. 164; 2. Головенько В., Рябіка В. Молодіжний рух в алгоритмі суспільного життя України // Молодіжний рух України: історія та сучасність. Збірник матеріалів. -К., 1998. - С. 7-8; 3. Практика та досвід з реалізації державної молодіжної політики в Україні на регіональному та місцевому рівнях // Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної політики в Україні. -К., 1997. - С. 65. 4. Там само. - С. 67; 5. Там само. - С. 68; 6. Там само. - С. 68-69; 7. Головенько В., Рябіка В. Вказана праця. - С. 10-11; 8. Молодь за соціальний прогрес та злагоду в суспільстві. Збірник матеріалів Конгресу української молоді, м. Київ, 26-28 травня 1997 року.-К.,1997.-С.9.

Л. С. Мельничук

СТАТУС ЖІНКИ У ГОНЧАРНИХ ПРОМИСЛАХ ПОДІЛЛЯ

Феномен української жінки здавна був об'єктом уваги як вітчизняних, так іноземних дослідників.¹ Крізь призму тендерної антропології статус жінки в традиційному українському суспільстві завжди був досить високим. Вона брала участь у всіх справах родини і була достатньо вільною. Майже скрізь в Україні дружина згідно звичаєвого права після смерті чоловіка ставала главою господарства, передаючи спадщину лише на схилі років. Етнографічні матеріали свідчать, що саме жінка була гарантом й охоронцем народних традицій та звичаїв, чіткого дотримання і сумлінного виконання членами родини норм моралі та етикету. Сімейний статус жінки впливав і на її авторитет у громаді. Як справедливо зазначає М. Гримич, між сімейним і громадським статусом не було теперішньої чіткої межі. Авторитет, "слава" (репутація) жінки у сім'ї, родині визначали і її позиції в громаді².

Багато важила роль жінки у господарській діяльності сім'ї. Розподіл трудових і професійних обов'язків між чоловіком та жінкою, її внесок у виробництво засобів до існування - землеробство та ремесло - мало досліджені в українській етнології. Спробуємо на конкретному етнографічному матеріалі розглянути статус жіноцтва у гончарстві - одному з найбільш давніх і поширених занять українців. Дослідники припускають, що саме жінки були першими гончарами. Вони винайшли і першими стали виготовляти глиняний посуд.³ Зосереджені на домашньому господарстві, жінки звернули увагу на властивість глини набувати й зберігати будь-яку форму і скористалися з цього у побуті. Значення цієї події важко переоцінити. Вона збіглася в часі з переходом людини до осілого способу життя. Культивування злаків та одомашнення тварин сприяли розширенню господарства. У зв'язку з цим дедалі більше було потрібно різноманітного й міцного посуду. Докерамічні його прототипи через обмеженість форм, невелику місткість, невогнетривкість уже стримували

дальший розвиток господарства. Поява керамічного посуду значно спрощувала переробку, зберігання й переміщення рідин та різноманітних продуктів землеробства й скотарства.

З розвитком господарства й, відповідно, збільшенням потреби в глиняних виробках, гончарство поступово перетворилося на чоловічу професію. До початку ХХ ст. жінка допомагала чоловікові заготовляти глину, готувати її до роботи, виконувала деякі технологічні операції (наприклад, "вушила вироби" - чіпляла вушка до горщиків, глечиків тощо), виготовляла іірашки, розписувала ангобами посуд, сушила його, заготовляла дрова до випалу, брала участь у збуті виробів, залучала до роботи дітей, виховувала у них шанобливе ставлення до гончарства як до спадково-сімейної справи, яку вони продовжуватимуть, досягнувши відповідного віку.⁴ Однак, як стверджують документи та етнографічні матеріали, безпосереднім виробництвом посуду на гончарному крузі, будівельної кераміки, за рідкісним винятком, займалися лише чоловіки. "Ревизские сказки", посімейні списки, інвентарі міст та містечок Поділля ХУІІІ - ХІХ ст. переконливо це ілюструють.⁵ Разом з тим документи зберігають і свідчення про те, що у разі смерті гончара дружина успадковувала право самостійно розпоряджатися майном і сімейним промислом. Так, наприклад, у "Ремісничому положенні Смотрицького гончарного цеху з прилученими до нього ремеслами різнячим, кушнірським і ковальським", ухваленому міським магістратом 20 березня 1812 р., зазначалося: "Вдові записаного в управі майстра дозволяється продовжувати чоловікове ремесло і мати підмайстрів та учнів, однак у випадку потреби уиравний старшина і старшинські товариші мають їй, вдові, чи малолітнім дітям визначити попечителя або дати підмайстра вірного, якому здійснювати платню від вдовиних або сирітських справ; а як мине рік вдова мусить оголосити: чи бажає вона продовжувати ремесло, що їй на волю віддається, і малолітніх дітей ремісника навчати ремеслу."⁶

Подібний стан виробничих та майнових відносин зберігався між чоловіками та жінками у гончарстві краю й на початку ХХ ст. Результати першого комплексного обстеження промислу в губернії виявили тільки 4 гончарних осередки, де у виготовленні гончарних виробів поряд з чоловіками були задіяні й жінки: Адамівка, Джурин, Заміхів та Летичів. Деяке зростання ролі жінки в гончарному виробництві було зафіксовано у 20-х роках ХХ ст. як наслідок втрат, що понесло чоловіче населення краю в роки Першої світової та громадянської воєн і збільшення попиту на керамічні вироби. Вибіркове обстеження дрібної та кустарно-ремісничої промисловості Вінницької округи 1924-1925 рр. показало, що серед працюючих гончарів 95, 6% становили чоловіки, 4, 4% - жінки, з того числа 5, 7% підлітків і 1, 4% малолітніх дітей обох статей.⁸

З початком 30-х років репресивними заходами проти кустаря-одноосібника нова влада завдала значних руйнувань традиційним народним промислам. Безповоротних втрат зазнало й гончарство. З одвічним сімейним рукомеслом боролися як з пережитком, гальмом для соціалістичної економіки: руйнували горна, обкладали непосильними податками й штрафами, майстрів збирали до виробничих артілей або заганяли в колгосп. Особливо руйнівними для гончарства були війна та репресії у повоєнні роки, які з часом призвели до остаточного занепаду промислу й зникнення численних його відомих осередків. У ІІ половині 40-50 рр. у керамічне виробництво краю влилося чимало жінок та дівчат. Це обумовлювалося зрослим за часів розрухи попитом на керамічні вироби та відсутністю необхідної кваліфікованої робочої сили: значна кількість майстрів не повернулася з війни, а ті, кого не мобілізували, вже були досить літніми людьми.

На жаль, відсутня узагальнююча статистика, яка б дала можливість простежити питому вагу жіночої праці в гончарстві повоєнного Поділля. Як відомо, жодного спеціального комплексного обстеження народних промислів, окрім того, що проводило земство в 1912-1913 рр. і деяких вибірових у першій половині 20-х рр., у наступні десятиліття так і не відбулося.

У зв'язку з прийняттям Закону України "Про народні художні промисли" у червні 2001 р.⁹ народознавчий центр Вінницького державного педагогічного університету ім. М.

Коцюбинського з вересня 2001 р. розпочав довготривалу експедицію по вивченню сучасного стану традиційних народних ремесел Східного Поділля. Вже на сьогодні обстежено ряд відомих гончарних осередків, зафіксовано значний етнографічний матеріал, зібрано чимало колекцію пам'яток народної культури. Дослідження показало значне зменшення як кількісних, так і якісних показників промислу. Якщо на початку ХХ ст. на Поділлі функціонувало понад 200 відомих центрів гончарства, то на початку ХХІ ст., за підрахунками автора, їх залишилося близько 20.¹⁰ Поступово зникли цілі династії подільських гончарів, занепали мистецькі школи, зменшився асортимент та погіршилася якість гончарних виробів, перервалися спадково-сімейні традиції.

Серед діючих нині осередків слід назвати Бубнівку, Гушинці, Заміхів, Кам'яногірку, Кришинці, Паланку, Рахни-Лісові та ін. Доля багатьох з них пов'язана з працею жінок-гончарів. Переважна більшість майстринь влилися у промисел по війні, замінивши полеглих на полі бою чоловіків-гончарів. У деяких осередках вони не тільки перебрали на себе чоловічі функції, а й стали гарантом виживання промислу. Назвемо Олександру Пиріжок та Ірину Наглій з Адамівки (Хмельниччина), Наталю Урбанську з Джурина, Марію Джумську та Настю Кравець з Майдану-Бобрика, Ольгу⁷ Мазурець та Марфу Гончар з Копіївки (Вінниччина) та багатьох інших жінок, чийми зусиллями до наших днів збережено це прадавнє народне ремесло.

Окремо слід сказати про відомий й за межами України бубнівський гончарний центр. В матеріалах експедиції 1925-1926 рр., очолюваної Ю. Александровичем, відзначалося: "Жінки в Бубнівці не ганчарували ніколи - це не бабська справа, не по жіночій силі. Звичаю давати жінкам розписувати посуд >т>т нема. Одинокий випадок, коли дівчина писала миски, був у родині Мойси Риги, де молода дівчина-каліка брата участь у виробництві. Померла вона за молодих років."¹¹ Зараз у осередку працюють лише жінки - учениці заслуженого майстра народної творчості, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва (квиток за №1), племінниці відомих гончарів Якіма та Якова Герасименків Фросини Міщенко. Без перебільшення саме завдяки її енергії, ентузіазму, відданості прадавньому ремеслу вдаюся до наших днів зберегти живими кращі мистецькі традиції бубнівської кераміки. Влітку 2002 р. Ф. Міщенко виповнилося 76 років. За своє трудове життя майстриня "перемісила не одну сотню возів глини, зробила не одну тисячу різноманітних виробів", як розповідала, "вмію робити все, що робили мої дядьки, бо змалку біля них розуму набиралася.

Ото тільки не годна горщика "на okazію" витягнути - ростом не вдалася"¹⁰. У 1969 р. з її ініціативи у Бубнівці при гончарні було створено школу, в якій навчалися ремеслу 20 сільських дівчат. Не всі вони й досі працюють у гончарстві. Залишилися в осередку троє її найкращих учениць - члени Національної спілки майстрів народного мистецтва Татяна Шпак, Валентина Живко та Тетяна Дмитренко. Остання також багато працює з учнями. Зараз поряд з нею у художньо-виробничому об'єднанні "Бубнівська кераміка" як самостійний вправний майстер виготовляє посуд, декоративні вироби її учениця Наталя Коханчук. Історія цього гончарного осередку продовжується, чого не скажеш про сусідні села Кіблич, Зятківці, Жерденівку, Тимар та багато інших, де гончарство залишилось лише у збережених давніх виробках, черепках по городах та у пам'яті літніх людей.

Як бачимо, ХХ ст. внесло чимало змін в традиційний народний гончарний промисел. По-перше, він поволі втратив корпоративність, перестав бути спадково-сімейною справою. По-друге, непосильні податки, позики, штрафи звели нанівець працю сільського кустаря. По-третє, спроби колективізувати промисел у 30-60 рр. призвели до відчутного падіння його самобутності; горезвісний вал і гонитва за прибутками вкрай занепали гончар-самородка й ті мистецькі традиції, які він плекав з діда-прадіда. По-четверте, в результаті воєн та репресивної політики влади гончарство стало втрачати статус суто чоловічої професії, що призвело до значного зростання ролі жіночої праці у промислі. Гончарування, яке споконвічно було "не по жіночій силі", стало для багатьох його подвижниць засобом до виживання, способом самовираження, збереження й утвердження прадавніх традицій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Боплан Г. Л. Опис України, кількох провінцій королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воен. - Львів. 1990; Вовк Хв. Шлюбний ритуал та обряди на Україні //Вовк Хв. Студії з української етнології та антропології. - К., 1995; Захер-Мазох Л. Жіночі образки з Галичини //Захер-Мазох Л. Вибрангтвори. - Львів, 1999; Ролле И. Украинские женщины //Киевская старина. -1883. - №6; Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть.- К.,1992 та ін.; 2. Гримич М. До питання про статус жінки в традиційному українському суспільстві /Етнічна історія народів Європи: Український жіночий рух і процеси державотворення. -К., 2000. - Вип. 7. - С. 20; 3. Бибииков С.Н. Поселение Лука-Врублевская //Материалы и исследования по археологии СССР. - М-Л., 1953. - Т. 38. - С. 249-263; Крутенко Н. Розповіді про кераміку. - К., 2002. - С. 28-29; 4. Записала автор у 1998 р. у селах. Бубнівка Гайсинського р-ну, Майдан-Бобрик Літинського р-ну, Кришинець Тульчинського р-ну Вінницької області; 5. Державний архів Вінницької області. - Ф. 379. - Оп. 3. - Спр. 1. - Арк. 6-18; Ф. 473. - Оп. 3. - Спр. 12а. - Арк. 85-89; Ф. Д-603. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 1-77, 247-375; Ф. 731. - Оп. 1. - Спр. 19. - Арк. 335, 395-399; Кам'янець-Подільський міський державний архів. - Ф. 226. - Оп. 80. - Спр. 412. - Арк. 86; Спр. 413. - Арк. 64, 542, 545-582, 1041, 1140; Спр. 414. - Арк. 1040, 1062, 1091; Спр. 419. - Арк. 441, 512, 649; Спр. 419. - Арк. 56-59 та ін.; 6. Прусевич А. Гончарный промысел в Подольской губернии. Приложение к главе Ш-й // Кустарные промыслы Подольской губернии. - К., 1916. - С. 27; 7. Там само. - С. 33; 8. Бюлетень Вінницького округового статистичного бюро. - Вінниця, 1925/1926. - № 3/4. - С. 21; 9. Закон України «Про народні художні промисли» //Відомості Верховної Ради України. - 2001. - 12 жовтня. - №41. - С. 832; 10. Поділля. Історико-етнографічне дослідження. - К., 1994. - С. 416; 11. Шульгіна Л. Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі //Матеріали до етнології. - К., 1929. - Т. 2. - С. 155; 12. Зап. автор у 1995 р., с. Бубнівка Гайсинського р-ну Вінницької області.

К.М Ніколаєць

АГРАРНА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

На території України протягом багатьох століть досить гостро стояла проблема розподілу і перерозподілу землі та проведення у зв'язку з цим аграрних реформ. Будь-які політичні сили, що приходили до влади, раніше чи пізніше змушені були вирішувати проблеми сільського господарства, оскільки воно тривалий час було основою господарства України. І навіть у сучасний період велика кількість науковців вважають, що тільки вирішення проблеми збільшення виробництва сільськогосподарської продукції допоможе Україні вийти з економічної кризи. Зокрема на нашу державу припадає майже третина запасів чорнозему та 27 % орної землі в Європі (на душу населення в Україні припадає 0,66 га орної землі, тоді як у Європі цей показник становить у цілому 0,25 га).¹ Частка населення, зайнятого у сільському господарстві, в Україні залишається набагато більшою, ніж в інших багатих на сільське господарство, але економічно розвинутих країнах. Цьому сприяє те, що багато людей, які втратили стабільну зайнятість у промисловості, займаються сільським господарством на присадибних ділянках.² Загалом у сільській місцевості відбувається депопуляція населення. З 1996 р. народжуваність тут стала нижчою рівня, необхідного для простого відтворення людності.³ Протягом лише 1989-1998 рр. з державної реєстрації було знято 240 і приєднано до інших населених пунктів майже 100 сільських поселень за рішенням місцевих рад народних депутатів. На 1996 р. відзначено існування 229 безлюдних поселень. Поселення не тільки продовжують зніматися з адміністративного обліку, а й частина знищується фізично. Значна частина земель роками не обробляється.⁴ Рівень оплати праці в аграрному секторі займає передостаннє місце серед усіх галузей народного господарства." Темпи оновлення машинно-тракторного парку за останні роки скоротилися у 10-20 разів.⁶ Таким є результат недосконалої політики держави щодо аграрно-промислового комплексу.

Реформуючи виробничі відносини на селі на якісно новій політико-правовій та соціально-економічній основі, треба зберегти все краще, що мало місце в радянські часи. Але значна частина колишніх радянських колгоспів (сучасні колективні селянські господарства - КСП) практично припинили економічну діяльність за відсутності державної підтримки,